

**ADNOTĂRI PE MARGINEA LUCRĂRII „INTEGRAREA
ROMÂNIEI ÎN SFERA DE INFLUENȚĂ SOVIETICĂ
(1944-1947)”, DE EMANUEL COPILAȘ / COMMENTS ON
„ROMANIA'S INTEGRATION INTO THE SOVIET
SPHERE OF INFLUENCE (1944-1947)”,
BY EMANUEL COPILAȘ**

OVIDIU GHERASIM-PROCA¹

Abstract:

This bibliographic essay was occasioned by what we consider to be one of the most significant editorial events of 2023, the publication of the book „Romania's integration into the Soviet sphere of influence (1944-1947). International and local perspectives”, by Emanuel Copilaș. Although, apparently, there are few things left to research regarding the history of the period, Emanuel Copilaș's book draws attention to realities that are often passed over in silence and polemicalizes with a historiographical direction that has become dominant within the boundaries of the Romanian post-socialist culture. This historiographical school of thought, encouraged by present day political education, tends to give the complex process of transition of the Romanian state from the capitalist monarchical regime to the communist government a much simplified representation, which hyperbolically depicts the conflicts between interests, intentions and motivations unfolding during the first post-war years in terms of a struggle between good and evil, without any attempt at contextualization. The questions raised within the pages of the book regarding the role of political interpretation of historical data open a difficult intellectual conversation, with numerous ramifications, which requires further research and inspire collateral reflections. Therefore, what was initially intended to be a simple review turned into an extended commentary, which goes beyond the boundaries of the book's subject matter and proceeds to exemplification by extensively citing various related sources.

Keywords: communism, post-communism, decommunization, historiography, political analysis, Romania

¹ Ovidiu Gherasim-Proca is lecturer in the Department of Political Sciences, International Relations and European Studies of the "Alexandru Ioan Cuza" University in Iasi, e-mail: gherasim_o@yahoo.com.

Acest eseu bibliografic a fost ocazionat de una dintre aparițiile editoriale cele mai importante ale anului 2023, lucrarea „Integrarea României în sfera de influență sovietică (1944-1947). Perspective internaționale și locale”, semnată de Emanuel Copilaș. În spatele acestui titlu de tratat istoric ce ar putea să treacă neobservat printre multe altele de același fel, cititorul va descoperi o lucrare excepțională, o contribuție bine articulată conceptual și documentată temeinic, ce ar merita să beneficieze de o traducere în limba engleză, astfel încât să intre în circulație internațională. Deși, în aparență, au rămas puține lucruri de cercetat în ceea ce privește istoria perioadei, cartea lui Emanuel Copilaș atrage atenția asupra unor realități adesea trecute sub tăcere și polemizează cu o direcție istoriografică devenită dominantă în cultura postsocialistă românească. Respectivul curent istoriografic, încurajat de învățământul politic actual, tinde să dea procesului complex de tranziție a statului român de la regimul monarhic capitalist la guvernarea republicană comunistă o reprezentare mult simplificată, fără nuanțe. Ea prezintă conflictele de intenții, interese și motivații ce descriu politica primilor ani postbelici în termenii mitologici ai luptei dintre bine și rău, sau, în cel mai bun caz, ca pe o luptă între susținătorii liberalismului democratic și susținătorii tiraniei. Întrebările pe care le ridică lucrarea în ceea ce privește rolul interpretării politologice a datelor istorice deschid o conversație intelectuală dificilă, cu ramificații numeroase, ce necesită contextualizare și inspiră reflecții colaterale. Așa că ceea ce intenționa inițial să fie o simplă recenzie s-a transformat într-un comentariu mai larg, care trece peste granițele subiectului cărții.

În România, schimbarea de regim politic și social din 1989 a creat, prin paradoxurile ei, o scindare durabilă în rândul elitei. Faptul că o grupare din nomenclatura Partidului Comunist Român, ea însăși nemulțumită de restricțiile pe care i le impunea ideologia comunistă, a preluat inițiativa demolării instituțiilor statului socialist și, temându-se de consecințele eliminării ei din sfera decizională, și-a utilizat autoritatea, resursele administrative și capacitatea de a capta simpatia populară pentru a constrânge sau marginaliza grupările anticomuniste radicale a dus la instalarea unui sentiment persistent de teamă în rândurile dreptei românești, care abia se reconstituia cu ajutorul nostalgiei față de perioada interbelică și exploatănd resentimentele față de represiunea comunistă. Acest climat de teamă și neîncredere a creat în practică o falie vizibilă electoral (postcomuniști-anticomuniști) ce adăuga amintirea traumatică a descinderii violente a minerilor în Piața Universității la resentimentele a

cel puțin două generații de opozanți și (auto)exilați. Falia respectivă s-a suprapus, în linii mari, peste separația dintre sfera partidelor de centru-dreapta – divizată, dar hegemonică ideologic-intelectual și integrată în circuitul de valori al elitei capitaliste occidentale – și sfera partidelor de centru-stânga – mai unită, populară și populistă, dar incapabilă să-și securizeze victoriile electorale împotriva contestatarilor sau să se facă recunoscută drept parte legitimă a elitei capitaliste occidentale. Tensiunea dualistă apărută astfel s-a atenuat treptat, odată cu succesiunea generațiilor, pe măsură ce viața politică a amestecat și reamestecat diversele grupuri de lideri din rândurile partidelor, de pe scena culturală și din mediul de afaceri, dar efectele ei se simt și astăzi în momentele de criză sau în alegeri.

În competiția pentru legitimitate din anii '90, anticomunismul a fost reperul politic fundamental nu numai pentru elita contestatară, ci și pentru intelectualii convertiți la valorile capitaliste ce puteau fi asociați cu hegemonia culturală comunistă. Aceștia din urmă făceau exces de zel în a-și dovedi loialitatea față de noul regim, abținându-se de la orice critică împotriva revizuirilor, oricât de radicale, venite din partea intelectualilor asociați așa-numitei „opoziiții democratice”. Așa că foștii comuniști s-au raliat fără rezerve noii ideologii oficiale. Unii dintre intelectualii pe care ar fi trebuit să-i înfrunte pe terenul competiției culturale acuzau vechi persecuții politice sau erau membri ai comunităților emigrației occidentale din timpul Războiului Rece. Foștii susținători ai ideologiei statului comunist intraseră într-o evidentă criză de legitimitate.

Câtiva nu s-au mulțumit să încerce o compensare prin raliere la tezele noii istoriografii oficiale. Cei ce contestau cu cea mai mare vehemență pretențiile de hegemonie culturală ale intelectualilor pro-occidentali avansau teze revizioniste și mai radicale decât aceia – a se vedea grupul din jurul poetului Corneliu Vadim Tudor, liderul partidului de extremă dreaptă România Mare, un intelectual care se remarcase încă din perioada guvernării Ceaușescu prin devieri șovine și antisemite de la ideologia oficială a Partidului Comunist Român (Gherasim-Proca, 2022, pp. 7-14), fiind fascinat de cultura interzisă a naționalismului interbelic și de figura dictatorului Ion Antonescu.

În mediul academic, istoricii și politologii au început în anii '90 o întrecere pentru ceea ce s-ar putea numi „rescrierea inversă a istoriei”. Dacă în structurile de producție ideologică ale Republicii Socialiste România anumite momente ale istoriei contemporane erau trecute sub tăcere, sau erau prezentate într-o lumină negativă, în timp ce semnificația

pozitivă a altora era hiperbolizată, România postsocialistă avea nevoie de negarea vehementă a vechilor narațiuni. A apărut astfel o istoriografie restitutivă, menită să ofere o compensație culturală categoriilor sociale sau persoanelor care fuseseră deposedate de statutul social deținut înainte de instaurarea regimului comunist, așa cum o făcea restituirea proprietăților sau reabilitarea persoanelor condamnate pentru delikte politice – în procese judiciare ce depindeau în mare măsură și de munca de producție culturală a istoricilor.

Rezultatele au fost mai mult decât îndoielnice, atât din punctul de vedere al calității metodologice (Petrescu & Petrescu, 2009; Murgescu, 2003), cât și din cel al adecvării la codul de valori politice liberale pe care ar fi trebuit să-l consolideze. În mediile intelectuale, spiritul epocii impunea infirmarea vehementă a tot ce fusese considerat până atunci adevărat, urmând ca treptat, mult mai târziu, reabilitarea și glorificarea unora dintre victimele comunismului din rândurile criminalilor de război sau dintre activiștii antisemiți să ridice serioase semne de întrebare (Shafir, 2012; Totok & Macovei, 2016; Florian & Bărbulescu, 2022).

Simptomatic, chiar și înainte de fondarea instituțiilor politico-academice cheie pentru procesul de comunizări², tonul agitat al referirilor la regimul comunist se putea confunda lesne cu cel al istoriografiei comuniste, deși se îndreptau în sens opus. Un film documentar din epocă exprimă perfect această atmosferă. Este vorba de pelicula „Condamnați la fericire. Experimentul comunist în România” (1992), un film produs și realizat de Dinu Tănase, scris și comentat de Vladimir Tismăneanu. Mai puțin cunoscut decât „Memorialul durerii”, serialul difuzat începând cu 1991 de Televiziunea Română, unica instituție de televiziune ce funcționa la acea vreme, filmul lui Tismăneanu se dorea o scurtă istorie a comunismului în România, prezentată cu autoritatea unui politolog de origine română care, în timpul Războiului Rece, își dovedise loialitatea față de cauza anticomunistă și expertiza în domeniul sovietologiei în *think tank*-urile și universitățile americane. El a fost însoțit de o broșură omonimă, ce consemnează comentariul lui Tismăneanu (1991). Publicată de un grup editorial provincial, „Grupul de edituri al Fundației EXO (ASTRA & EXO)”, tipăritura sugerează vizual aceeași similaritate. Dacă

² Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului a fost primul dintre acestea, fiind fondat în 1993 sub egida Academiei Române. Au urmat Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (1999), Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc (2003) și Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (2005).

vocea indignată a comentariului înfierează în film comunismul într-un mod aproape identic din punct de vedere stilistic cu secvențele de propagandă comunistă pe care le prezintă, textul broșurii seamănă cu textul bătut la mașină al dosarelor statului (cu un font de tip Curier, larg spațiat).

În acest document, Vladimir Tismăneanu prezintă scurta existență legală (timp de 3 ani) a Partidului Comunist din România ca o dovadă a toleranței democratice a regimului politic interbelic și apelează la justificarea naționalistă a represiunii împotriva comuniștilor, care împărtășeau opinii „antipatriotice”, punând interesele de clasă internaționale deasupra identității teritorial-naționale. Nu se ferește de tropii naționalismului etnicist și chiar de folosirea cuvântului „alogen”, încărcat în limbajul politic românesc cu persistente conotații xenofobe. În opinia lui Tismăneanu, diversitatea etnică a militanților partidului, care abia reușeau să vorbească românește, explică „incapacitatea funciară” a acestuia de a înțelege „autenticele drame ale poporului român”, așadar un defect ontologic cu efecte epistemice. Dar nu faptul că ar fi fost dominat de „militanți de origine alogenă” ar fi determinat lipsa de legitimitate a partidului comunist, ci „profilul său politic și ideologic, esențialmente impermeabil la adevăratele opțiuni ale națiunii”. Nu este limpede care ar fi fost în opinia lui Vladimir Tismăneanu „adevăratele opțiuni ale națiunii”, dar putem conveni asupra faptului că opțiunile perioadei interbelice nu au fost cele mai fericite, ceea ce face ca afirmația citată să aibă conotații cu totul nepotrivite.

Cu toate limitele sale, democrația românească era suficient de tolerantă ca să permită chiar și existența unei formații ce proclama cu voce tare ostilitatea ei viscerală față de acest sistem. Ceea ce nu se putea însă tolera era acțiunea subversivă, antinațională a unui mănunchi de indivizi puși în slujba intereselor unei puteri revanșarde precum Rusia Sovietică. În 1924, PCR era scos în afara legii în urma rolului său instigator într-o serie de tulburări sociale din Basarabia legate de revendicările teritoriale ale Kremlinului. Pentru comuniști, România era un stat imperialist multinațional constituit prin jaf și cotropire. Cum Moscova pretindea că Basarabia era o provincie rusească, comuniștii români au susținut fără remușcări acest punct de vedere antipatriotic [sic!]. O excepție în această privință a făcut-o primul secretar al PCR-ului, Gheorghe Cristescu, zis Plăpumarul. El avea să plătească pentru această deviere prin excluderea din partid și prin persecutarea sa după 23 august 1944. Inclusiv eliminarea lui din istorie. Congresele PCR din acei ani nu au făcut decât să ducă la o și mai rigidă interpretare a

problemelor politice și sociale ale țării. Între altele, această funciară incapacitate de a înțelege autenticele drame ale poporului român era legată de structura etnică a partidului [sic!]. Prin radicalismul său mesianic ca și prin retorica sa internaționalistă, comunismul știa să stârnească puternice pasiuni și expectații printre minoritățile naționale. PCR a devenit astfel un partid dominat de militanți de origine alogenă [sic!], între care mulți cu greu vorbeau românește. Departate de a deplora acest lucru, Cominternul părea să îl încurajeze. La urma urmelor, un partid de acest gen, fragil și anemic, putea fi mult mai ușor controlat și manipulat. Pe de altă parte, nu trebuie căzut în extrema cealaltă care ar vedea comunismul în exclusivitate drept opera „străinilor” De la bun început, alături de Ana Pauker și Alexandru Dobrogeanu-Gherea, în fruntea partidului s-au aflat și militanți sută la sută români. Lipsa de legitimitate a acestui partid provenea nu din structura sa etnică, ci din profilul său politic și ideologic, esențialmente impermeabil la adevăratele opțiuni ale națiunii [sic!]. Apoi, nu trebuie uitat că din rândurile acestei minorități naționale [neprecizată – n.n.] au activat în PCR doar o infimă parte, pentru care obediența față de Moscova iar nu cauza lor națională era ceea ce conta. (Tismăneanu, 1991, pp. 9-10)

Mult mai târziu, Raportul Tismăneanu (raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România) nu face altceva decât să consemneze perspectiva dominantă politico-academică cu privire la nevoia incriminării ideologiei comuniste și a epurării rămășițelor ei sociale. Textul și contextul raportului au primit deja o analiză critică detaliată în lucrarea *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* (Ernu et al., 2008). Față de aceasta puține ar fi lucrurile de adăugat. Ar fi utilă poate o exemplificare care să ilustreze cât de mult seamănă pe alocuri textul raportului cu discursul jurnalisticeal trivial și cât de mult se poate îndepărta de standardele elementare ale unei cercetări academice.

Referindu-se la reforma învățământului inițiată de comuniști în 1948, care promova un efort național de alfabetizare, autorii neagă orice merit acestuia din urmă, atât pe termen scurt, cât și pe termen lung. Or, progresele majore în materie de alfabetizare realizate de învățământul public socialist românesc, fără de care industrializarea accelerată nu ar fi putut fi pusă în practică, sunt imposibil de contestat și, în general, niciun cercetător serios nu va nega caracterul modernizator al regimurilor socialiste de inspirație sovietică. Așa că, sub titlul „Degradarea învățământului, științei și culturii”, argumentarea autorilor raportului nu este statistică sau bibliografică, ci, lipsită de indicații bibliografice, se

fondează exclusiv pe impresii formulate retoric, cu repere temporale vagi, într-o comparație specioasă cu prezentul capitalist:

Reforma învățământului din anul 1948 a reprezentat o primă lovitură grea dată culturii române. Obiectivul declarat al reformei a fost „democratizarea” învățământului, trecerea la un învățământ de masă după modelul sovietic, al cărui sistem a fost copiat fără nici un discernământ. Consecințele au fost catastrofale: în câțiva ani învățământul românesc, creat cu trudă, a fost pur și simplu dat peste cap. Sacrificând cu brutalitate calitatea de dragul cantității, conducerea comunistă se lăuda, la mijlocul deceniului al șaselea, că a „eradicat” analfabetismul în țara noastră. În realitate, această acțiune a avut efecte de suprafață atât pe termen scurt, cât și pe termen lung. După câteva decenii de la prima reformă de tip comunist a învățământului (din nefericire au mai urmat și altele) s-a putut constata că alfabetizarea a fost, la nivelul maselor, o farsă: din zece oameni care, la prima vedere, toți știu să scrie și să citească, șapte n-au citit în viața lor nici o carte și nici un ziar, nu știu să scrie corect o cerere sau o scrisoare, folosul alfabetizării reducându-se, pentru aceștia la „știința” de a-și semna numele și la eventuala descifrare a denumirii unor firme. (Tismăneanu et al., 2006, p. 163)

Fără minime aspirații de obiectivitate, acest tip de discurs decredibilizează și subminează pretențiile de relevanță științifică ale istoriei oficiale actuale a regimului comunist. Recunoaștem aici nu prezența subiectivității memoriale, cu valoare istorică, ca reflectare a experienței personale trăite de „victimele comunismului”, ci o simplă contrafacere literară cu substrat ideologic a datelor istorice. Evident, dacă în anul 2006 se putea deplânge problema analfabetismului funcțional, la fel cum o fac specialiștii în educație și astăzi, după aproape două decenii, este puțin probabil ca învățământul comunist să fie cauza fenomenului. În 2019, un raport PISA citat de Radio Europa Liberă înregistra faptul că nivelul de performanță nu crescuse în mod semnificativ din punct de vedere statistic față de anul 2006, când România a început să participe la evaluările PISA (Europa Liberă, 2019).

Logica incriminării politice și a judecăților de valoare predefinite este înscrisă în misiunea principalelor instituții politico-academice însărcinate cu gestiunea „justiției de tranziție”: Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) și Institutul de Investigare a

Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (ICCMER)³. Perspectivile critice, complexe, asupra semnificației arhivelor și decunizării nu lipsesc (vezi, spre exemplu, Cîrjan, 2014; Poenaru, 2017; Petrescu, 2019), dar nu se înscriu în catalogul culturii academice dominante. Chiar și evaluările schimbării de regim din 1989 care asumă existența învinșilor și învingătorilor Războiului Rece, la 30 de ani după încheierea lui (vezi Gabanyi et al., 2020), sunt scrise și coordonate de învingători, din punctul de vedere al învingătorilor, cu mici concesii demonstrative față de punctul de vedere al celor învinși, concesii fără de care discursul hegemonic nu este niciodată complet.

Prin contrast, Emanuel Copilaș optează pentru o abordare științifică realistă și evidențiază lacunele direcției decunizante (*recte* anti-comuniste) în istoriografia română. Deși a apărut cu sprijinul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, cartea la care ne referim deviază explicit de la misiunea inchizitorială a acestuia, autorul afirmând, pe bună dreptate, că „nu putem descifra prezentul dacă nu știm decât să condamnăm trecutul, așa cum nu putem pătrunde trecutul dacă urmărim, conștient sau nu, să substituim condamnarea înțelegerii” (Copilaș, 2023, p. 351). Autorul nu caută crime și criminali, ci explicații plauzibile, veridice, funcționale, ale proceselor sociale și politice ce se desfășurau în perioada-țintă a analizei. Ca un efect colateral, cititorul va întâlni aproape la fiecare pagină interpretări, informații statistice sau surse memorialistice care vin încontra unora dintre cele mai persistente mituri politice postcomuniste.

România interbelică apare așa cum este descrisă de istoriografia occidentală, ca stat ce „își juca fidel rolul geopolitic atribuit de marile puteri europene, acela de stat tampon împotriva expansiunii bolșevismului înspre Europa occidentală – rol pentru care acest stat fusese

³ Institutul, aflat în subordinea Guvernului României, funcționează cu această titlatură incorectă gramatical începând cu anul 2009, când guvernul condus de profesorul și politicianul clujean Emil Boc a contopit Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc (INMER), înființat în 2003, cu Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (IICCR), înființat în 2005. Motivele pentru care titlatura malformată a instituției nu a fost sesizată și corectată până acum sunt greu de înțeles, căci pentru un vorbitor nativ al limbii române este evident că exprimarea potrivită ar fi fost fie „Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și a Memoriei Exilului Românesc”, fie „Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoriei Exilului Românesc”. Oare se vor întreba istoricii viitorului, pe urmele autorilor Raportului Tismăneanu, dacă nu cumva este și aici vorba de efectele nocive ale învățământului comunist?

creat de fapt (...)”, ceea ce nu corespunde mitologiei eroice naționale a „reîntregirii” (Copilaș, 2023, p. 22). Autorul ilustrează documentar atât instrumentalizarea propagandei anticomuniste ca mijloc de dominație, într-o societate agrară bântuită de sărăcie, samavolnicie și corupție, cât și natura înșelătoare a teoriei totalitarismului, paradigma dominantă în politologia și istoriografia românească:

Din punct de vedere ideologic, este frecventă în literatura de specialitate asocierea dintre nazism și bolșevism sub cupola convenabilă și imprecisă a „totalitarismului”, nimic altceva decât o etichetă specifică Războiului Rece prin intermediul căreia – deși termenul fusese conceput inițial pentru a desemna regimul fascist italian – Statele Unite condamnau asiduu regimurile comuniste de pe mapamond, escamotând convenabil propria colaborare cu dictaturi militare din America Latină, printre altele. Însă asemănările dintre ideologia nazistă și conservatorismul britanic exprimat pe atunci în special prin intermediul premierului Churchill sunt frapante. Întocmai ca Hitler, Churchill considera bolșevismul un pericol pentru lumea civilizată și, până în 1941 cel puțin, odată cu invazia Uniunii Sovietice de către Germania nazistă, nu îi concede niciun fel de legitimitate existențială. (...) Președintele american Franklin Delano Roosevelt ar fi amânat chiar și mai mult intrarea Statelor Unite în război pe aceleași considerente, dar este avertizat de către statul său major că, dacă Germania nazistă învinge Uniunea Sovietică, există riscul ca aceasta să devină aproape invincibilă. (pp. 49-50)

Antonescu se plânge că armata monarhiei a fost mai bine primită în Ucraina decât de „moldovenii din Basarabia” (p. 66). Regatul României spoliază Basarabia în timpul războiului (p. 79), iar ulterior elita lui se plânge de cât de necivilizată este armata dușmanilor victorioși, pe care până de curând îi persecutau. Sovietizarea Europei de Est nu a rezultat dintr-un asalt violent planificat, ci a fost „un proces sinuos, ambiguu, nesistematic” (p. 124). Pentru sovietici, păstrarea stabilității politico-economice a țării, astfel încât plata daunelor de război să nu fie pusă în pericol, era mult mai importantă decât un presupus plan de sovietizare (p. 169).

Percepțiile ofițerilor anglo-americani și ale reprezentantului SUA în Comisia Aliată de Control sunt nefavorabile liderilor partidelor istorice, considerați incompetenți, nerealiști, „senili” și „negativiști” (p. 148). Manifestele răspândite de membrii PNT în cursul anului 1947 arată antisemitism, xenofobie și simpatii antonesciene (p. 280). Autorul pune cap la cap dovezile documentare care contrazic mitul „trădării” partidelor

istorice de către anglo-americani, care ar fi dus la victimizarea membrilor acestora. Dacă liderii PNL și PNT au fost înșelați de ceva, aceasta a fost propriul fanatism ideologic anticomunist, care îi făcea să nu înțeleagă că anticomunismul tradițional al marilor puteri capitaliste nu mai funcționa la aceeași intensitate la finalul unui război în care Uniunea Sovietică contribuise decisiv la anihilarea militarismului fascist, de partea căruia Regatul României se situase fără menajamente, și că, la fel ca și Moscova, Washingtonul se abătea de la maximele ideologice în scopul stabilizării societăților ruinate de conflagrație.

Despre interpretarea evenimentelor anului 1945, Copilaș afirmă:

Este foarte ușor și foarte eronat să adoptăm un discurs moralist-culpabilizator în raportarea la această perioadă, așa cum s-a procedat în mare măsură în perioada postcomunistă. Emoțional, abordarea aceasta poate fi înțeleasă: regimul comunist căzuse, iar în literatura de specialitate și în discursul public sunt exacerbate vocile anterior reprimite, chiar dacă este vorba în principal de voci extremiste, legionare și/sau radical-naționaliste, antisemite, xenofobe etc. Științific însă, nu există nicio scuză pentru preluarea necritică a unui astfel de discurs după 1989. (p. 149-150)

În fine, mitul democrației interbelice, care ar fi fost înlocuită începând cu 1945 de o dictatură impusă sub presiunea ocupației militare, este contrazis explicit în capitolul de final al cărții. Partidele interbelice nu admit eticheta contemporană de „forțe democratice”:

„Forțele democratice din România ” au fost lăsate să se descurce singure de către occidentali, este adevărat. Numai că, așa cum am insistat în cadrul acestui volum în capitolul dedicat partidelor istorice, este dificil, dacă nu chiar imposibil să caracterizăm aceste forțe politice drept democratice. Singurul partid politic realmente democratic al perioadei – în sensul contemporan al termenului – este PSD și, ulterior, PSDI. (p. 335)

Mai mult, România postbelică nu poate fi catalogată drept „nedemocratică”:

România postbelică a avut fără doar și poate un regim politic democratic, deși această democrație a fost una fragilă, distorsionată și complicată, iar forțele politice dominante o considerau o fază tranzitorie în direcția unui nou tip de echilibru politic. Foarte interesant, această calitate democratică era recunoscută și de puterile occidentale, chiar dacă simultan era considerată ca fiind pe o pantă descendentă – și de către Uniunea Sovietică, pentru care democrația românească progresa, nu regresa. (p. 343)

Ca orice lucrare importantă, care are ceva de spus, cartea lui Emanuel Copilaș poate inspira și unele critici. Desigur, este dificil să verifici și să reexaminezi periodic toate interpretările deja dăltuite în istoriografia postcomunistă, așa că autorul preia din aceasta judecăți în care ar mai încăpea unele nuanțări sau ai căror termeni ar necesita o oarecare ponderare. Un singur astfel de pasaj mi-a atras atenția în mod deosebit, deoarece ilustrează cât de nesigur devine terenul evaluărilor predeterminate de consensul istoric atunci când trecem de la nivelul judecăților generale la cel al microscopiei documentare, așadar atunci când refacem traseul discursiv pornind de la o interpretare considerată incontestabilă în scopul de a redescoperi sursa documentară⁴.

Într-o notă bibliografică referitoare la caracterul incorect al alegerilor din 1946 (nota 136, p. 432), autorul afirmă că „însuși ambasadorul sovietic la București, Serghei Kavtaradze, recunoscuse că alegerile fuseseră masiv falsificate și era îngrijorat că liderii PCR făcuseră prea mare caz de «tehnicele» speciale pe care le dețineau pentru a întoarce rezultatul votului în favoarea lor”, indicând drept sursă un raport ce poate fi găsit în culegerea de documente „România. Viața politică în documente, 1946”, coordonată de Ioan Scurtu.

Într-adevăr, acest document deosebit de interesant (1946 noiembrie 13, București. Raportul ambasadorului sovietic la București, S. Kavtaradze, către Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S., privind situația din România și desfășurarea campaniei electorale) include o mărturie despre faptul că unii dintre liderii comuniștilor români ar fi intenționat să folosească o anumită „tehnică” electorală care ar fi putut să le amplifice victoria.

Atitudinea antiguvernamentală și antidemocratică a partidelor istorice (în consecință și a anglo-americanilor) se răsfrânge corect în conștiința maselor ca fiind o politică a dușmăniei și a urii față de Uniunea Sovietică, ca o aventură în stare să producă nenorociri poporului. Alianța

⁴ Poate că ar merita o reverificare semantică a surselor și afirmația că „istoriografia național-comunistă de la finalul anilor 1980 a încercat reabilitarea mai mult decât tacită a mareșalului Antonescu” (p. 95), inspirată de o lucrare a Tatiane Maliutina. Concordă ea cu ceea ce se poate numi „reabilitarea unui criminal de război”? Și ce înseamnă „mai mult decât tacit”? Putea avea sens reabilitarea lui Ion Antonescu pentru comuniștii din generația care a suferit represiunea antonesciană, putea avea sens pentru Nicolae Ceaușescu? Nu este și acesta un artefact ideologic ambiguu datând de pe vremea Războiului Rece și reluat la unison după 1989 de ideologii Partidului România Mare și de detractorii lor?

și prietenia cu Uniunea Sovietică reprezintă piatra de temelie în conștiința maselor muncitorești și nici un factor sau împrejurare nu va reuși să o miște din loc. Din această cauză trebuie să recunoaștem faptul că Blocul Partidelor Democratice va ieși necondiționat victorios din lupta electorală, însă nu se poate determina, nici cu aproximație, raportul procentual al forțelor și al voturilor pro și contra pentru listele Democratice. În problema raportului de forțe în alegeri, nici conducerea Partidului Comunist Român nu are o părere unitară. O parte a acesteia (Gh. Dej, A. Pauker, Bodnăraș) cred că Blocul Democratic va primi la alegeri maximum 60%, alții consideră că 65-70%, însă prin folosirea corespunzătoare a posibilităților pe care le dă legea electorală și prin utilizarea unei anumite «tehnici» toți speră să ridice numărul voturilor la 90%.

Trebuie remarcat că în intenția sa de a folosi «tehnica» în timpul alegerilor, blocul guvernamental, se pare, nu prea respectă conspirativitatea, deoarece unii șefi ai partidelor istorice din provincie sunt deja informați, după spusele lor, despre măsurile pe care Blocul guvernamental are intenția să le aplice în diferite regiuni în scopul falsificării. «Istoricii» și protectorii lor, nesperând în victorie, sunt mai interesați să compromită alegerile și să demonstreze caracterul ilegal al acestora. Din această cauză folosirea măsurilor de «tehnica» electorală reprezintă o problemă riscantă și periculoasă. Însă, probabil că experiența organizatorică și considerente politice judicioase nu vor permite conducătorilor să facă vreun pas imprudent. (Scurtu, 1994, pp. 445-446)

De asemenea, ambasadorul sovietic sublinia circumstanțele nefavorabile cauzate de secetă și că „aparatură guvernamentală al României a creat artificial piedici în activitatea propagandistică a partidelor istorice” (Scurtu, 1994, p. 437), apreciată a fi nu numai antiguvernamentală, ci și antisovietică. Același document semnalează lipsa de unitate a partidelor istorice și atitudinea dublicitară a misiunilor engleză și americană care, fără să ajute efectiv la îmbunătățirea șanselor opoziției de a câștiga alegerile, ar fi încurajat înființarea unor „brigăzi de șoc” și provocarea de tulburări violente care să devină premisa unor acuzații împotriva guvernului și Uniunii Sovietice.

În ceea ce privește fragmentul citat, afirmația că ambasadorul „recunoscuse că alegerile fuseseră masiv falsificate” este inexactă și se apropie prea mult la acuzațiile uneia dintre părți fără un temei suficient. Din text rezultă intenția declarată a comuniștilor români de a crește un avantaj electoral deja existent prin fraudă, dar și aprecierea autorităților sovietice că această intenție este inutilă, riscantă și periculoasă, plus

speranța autorităților sovietice că liderii comuniștilor români nu vor acționa imprudent, din exces de zel, pentru a accentua prin fraudă o victorie ce deja le aparținea. Dacă e să dăm crezare procentelor avansate în raportul lui Kavtaradze, rezultatul de 69,81% (Melinte, 2009, p. 122) pentru Blocul Partidelor Democratice (în cadrul căruia social-democrații obțineau o majoritate de mandate, urmați îndeaproape de Partidul Național Liberal – Gheorghe Tătărescu și Frontul Plugarilor) ar arăta că „tehnica” s-a folosit în mică măsură. Așadar, acest document ar trebui să fie exclus din lista celor ce probează „falsificarea masivă” a rezultatelor, fiind mai degrabă o sursă care susține ideea că fraudele au fost minore și că scorul electoral clamat de partidele istorice era nerealist, așadar greu de luat în considerare ca „rezultat real” al scrutinului. Rămâne deschisă posibilitatea ca documentul să fie eliminat și din lista surselor relevante, ca relatare părtinitoare. Același tratament poate fi aplicat, însă, cu o motivație asemănătoare, și surselor anticomuniste. Dar sarcina unei astfel de verificări obiective a surselor va trebui, probabil, să aștepte viitoarele generații de istorici, care își vor asuma poate o mai mare libertate de gândire decât cea a istoricilor de astăzi.

Evident, există dovezi ale faptului că alegerile din 1946 s-au desfășurat la standarde nesatisfăcătoare, incomparabile cu cele pe care le considerăm astăzi acceptabile pentru o democrație liberală sub aspectul libertății și corectitudinii. Textul citat anterior este una dintre ele. Din acest punct de vedere, alegerile din 1946 se aliniază „democrației mimate” interbelice (Dogan, 2010, pp. 241-255)⁵. În legătură cu aceasta se poate spune, cu o apreciere consemnată de George Voicu, că „din cele 11 consultări electorale care au avut loc în perioada interbelică, numai două sau trei au fost libere și corecte” (1996, p. 32). Frauda și acuzațiile de fraudă erau mai degrabă regula decât excepția pentru viața politică pluripartidistă în Regatul României înainte de instaurarea dictaturilor din perioada celei de-a doua conflagrații mondiale. După afirmațiile lui Filon Morar, în perioada interbelică, atunci „când partidul care organiza alegerile în România le câștiga întotdeauna, acestea fiind în fond alegerile sale. «Zestrea guvernamentală» a caracterizat alegerile din România dintre cele două războaie, în cele 11 alegeri care au avut loc între 1919 și 1939, manifestându-și de fiecare dată prezența alegătorii

⁵ Legea electorală aducea și noutăți majore, care îi dădeau un pronunțat caracter progresist – dreptul de vot al femeilor pentru legislativ începând cu vârsta de 21 de ani și excluderea colaboratorilor regimului pro-nazist.

«guvernamentali», care, alături de unele tehnici nu foarte corecte, asigurau partidele aflate la putere în momentul alegerilor de câștigarea scrutinului pe care îl organizau” (Morar, 2021, p. 27). Având în vedere chiar practica recurentă contemporană a acuzațiilor de fraudă în alegeri, poate că ambasadorul sovietic își făcea griji degeaba în privința conspirativității comunicării dintre comuniști în ceea ce privește eventuala fraudă la urne, deoarece liderii partidelor istorice știau foarte bine cum funcționează „tehnica”, având experiența utilizării ei, și nu aveau nici un motiv să presupună că guvernul Groza se va abate de la tradiție. Iar așteptarea era aceea că logica electorală interbelică va funcționa din nou, prin contribuția monahiei, dar în conformitate cu directivele Comisiei Aliate de Control, nu ale vechii elite.

Deosebit de interesantă este în această privință opinia lui Mattei Dogan, care atestă această așteptare, dar, în stilul specific politologiei Războiului Rece, apelează la cea mai șubredă modalitate de a explica incorectitudinea alegerilor din 1946 – o întrebare retorică cu referiri la folclor și la sentimentele „ancestrale” românești:

Ultima oară când regele (Mihai, fiul lui Carol al II-lea) a inversat ordinea uzuală de numire a unui guvern, făcând-o înainte și nu după alegeri, a fost la 5 martie 1945. În acea zi, o demonstrație organizată de Partidul Comunist a mobilizat, potrivit diverselor rapoarte, de la 8 la 15.000 de oameni, în fața Palatului Regal. Chiar în acest moment, Vișinski, trimisul sovietic, îl forța pe rege să numească un guvern comunist, amenințând că România nu va mai primi înapoi nordul Transilvaniei și reclamând plata imediată a despăgubirilor de război. Acea zi a fost data instaurării regimului comunist și nu momentul primelor alegeri legislative de după încheierea războiului (noiembrie 1946). Alegerile, ținute când țara era ocupată de Armata Roșie, au fost organizate în stil sovietic, cu un candidat ce trebuia ales triumfal. Ele au fost complet contrafăcute. Într-o țară a cărei cultură era dominată ancestral de sentimentul antirusesc – atestat de două secole de folclor – și ai cărei țărani au fost forțați să-și vândă vitele sovieticilor pentru simple hârtii, cum ar fi putut embrionarul partid comunist, adus de tancurile Armatei Roșii, să câștige 90% din votul național în alegeri libere? (Dogan, 2010, p. 257-258)

Considerațiile de mai sus arată cât de importantă este abordarea propusă de Emanuel Copilaș în acest volum și cât de necesare sunt două contribuții metodologice fundamentale ale cărții la care ne referim.

Mai întâi, mai mult sau mai puțin explicit, lucrarea pledează pentru revizitarea periodică și verificarea aserțiunilor istoriografice. Manierismul academic specific studiilor istorice lasă foarte puțin loc pentru verificarea aserțiunilor ce se propagă prin utilizarea surselor secundare și a referințelor cu autoritate. Puțini cercetători primesc resursele necesare pentru a revizita sursele primare. Puțini au curajul să chestioneze critic judecățile de valoare și interpretările „consacrate”. Dar un asemenea demers este la fel de necesar disciplinelor umaniste pe cât este reproducerea cercetărilor statistice în științele sociale.

În al doilea rând, lucrarea reafirmă utilitatea analizei politice aplicată materialului documentar istoric. Atunci când analistul politic se întoarce în trecut, el va reflecta la strategiile politice ale actorilor momentului de referință fără să se sprijine pe judecățile de valoare ale prezentului. El nu resimte obligația de a controla duratele lungi, cu cantitatea masivă de narațiuni și date produsă de curgerea timpului. Poate explica evenimentele așa cum o face și în prezent, fără să simtă nevoia de a-și integra constatările într-o povestire grandioasă atotcuprinzătoare.

Bibliografie

- Cîrjan, M.-D. (2014). Plaintiffs, Historians and Pensioners inside the Archives – Scaring Up Some Notions for a Critical Historiography. *Studia Universitatis Babes-Bolyai - Sociologia*, 59(1), 93–117.
- Copilaș, E. (2023). *Integrarea României în sfera de influență sovietică (1944-1947). Perspective internaționale și locale*. Corint.
- Dogan, M. (2010). *Comparatii și explicații în știința politică și în sociologie*. Institutul European.
- Ernu, V., Rogozanu, C., Șiulea, C. & Țichindeleanu, O. (2008). *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* (Ediția I). Cartier.
- Europa Liberă. (2019, decembrie 3). Sistemul de învățământ din România, la pământ. Testele PISA arată o rată a analfabetismului funcțional de 44%. *Europa Liberă România*. <https://romania.europalibera.org/a/sistemului-de-învățământ-din-românia-la-pământ-testele-pisa-arată-o-rată-a-analfabetismului-funcțional-de-44-/30304993.html>
- Florian, A., & Bărbulescu, A. (2022). *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*. Polirom.
- Gabanyi, A. U., Muraru, A., Muraru, A., & Șandru, D. (2020). *Revoluția din 1989. Învinși și învingători*. Polirom.
- Gherasim-Proca, O. (2022). Reprezentări antropologice fictive ale specificului național în eseurile politice românești post-socialiste – două exemple. *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Științe Politice*, 17(1), 5-25.

- Melinte, M. (2009). Sistemul electoral din perioada regimului comunist. *Analele Universității „Ovidius”*, 6, 117-132.
- Morar, F. (2001). *Democrația privilegiilor: Alegerile aleșilor în România*. Paideia.
- Murgescu, B. (2003). The Romanian Historiography in the 1990's. *Romanian Journal of Political Science*, 2(3), 32-60.
- Petrescu, C. & Petrescu, Dragos. (2009). Reconstructing the Unusable Past. Historical Writings on Romanian Communism. *Revista de Historiografie*, 10, 72-41.
- Petrescu, C. (2019). The Totalitarian Origin of an Anti-Totalitarian Narrative: Past and Present Accounts on Communism in Romania. *Arhivele totalitarismului*, 104-105. https://www.academia.edu/43808664/The_Totalitarian_Origin_of_an_Anti_Totalitarian_Narrative_Past_and_Present_Accounts_on_Communist_in_Romania
- Poenaru, F. (2017). The Knowledge of the Securitate: Secret Agents as Anthropologists. *Studia Universitatis Babes-Bolyai Sociologia*, 62(1), 105-125. <https://doi.org/10.1515/subbs-2017-0007>
- Scurtu, I. (1994). *România: Viața politică în documente, 1946*. Arhivele Statului din România.
- Shafir, M. (2012). Istorie, memorie și mit în martiriologia competitivă Holocaust-Gulag. În S. Gherghina & S. Mișcoiu (Ed.), *Miturile politice în România contemporană* (pp. 297-357). Institutul European.
- Tănase, D. (Regizor). (1992). *Condamnați la fericire. Experimentul comunist în România* [Documentar]. Profilm.
- Tismăneanu, V. (1991). *Condamnați la fericire: Experimentul comunist în România*. Grupul de edituri al Fundației EXO (ASTRA & EXO): Sibiu-Brașov.
- Tismăneanu, V. (2006). *Raport final*. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINAL_%20CA_DCR.pdf
- Totok, W., & Macovei, E.-I. (2016). *Între mit și bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutului, Ion Gavrilă Ogoranu și rezistența armată anticomunistă din România*. Editura Polirom.
- Voicu, G. (1998). *Pluripartidismul: O teorie a democrației*. All.